

Uddannelsesmobilitet i Danmark

En større andel af unge fra ikke-boglige hjem er kommet ind på de videregående uddannelser i de seneste årtier. Den i international sammenhæng lave økonomiske ulighed i Danmark er kombineret med en højere grad af uddannelsesmobilitet end i mange andre lande. Der er dog stadig en række store udfordringer for uddannelsesmobiliteten i Danmark.

AF JENS-PETER THOMSEN OG STEFAN B. ANDRADE

I KORTLED

Uddannelsesniveaut blandt den danske befolkning er steget markant siden 1960'erne, og flere unge fra ikke-boglige hjem (dvs. faglærte eller ufaglærte forældre) har fået en videregående uddannelse. Imidlertid opnår børn fra ressourcestærke familier stadig langt oftere en lang videregående uddannelse i

forhold til børn fra mindre ressourcestærke familier. Samtidig vedbliver det med at være en udfordring at mindske størrelsen af restgruppen – dvs. de unge, der ikke gennemfører en ungdomsuddannelse.

NØGLERESULTATER

FORDELE/POSITIVE FORHOLD

- + Danmark har i dag en meget højtuddannet befolkning og uddannelsesniveaut er steget markant siden 1960'erne.
- + Uddannelsesmobiliteten blandt børn født fra 1940'erne frem til midten af 1950'erne steg markant.
- + Unge fra ikke-boglige hjem, født fra slut-1960'erne og frem, gennemfører oftere en videregående uddannelse.
- + Danmark har i forhold til mange andre lande en høj uddannelsesmobilitet.

ULEMPER/NEGATIVE FORHOLD

- Det er siden 1990'erne blevet mindre sandsynligt, at børn af ufaglærte forældre gennemfører en uddannelse ud over grundskolen.
- Der er høj social ulighed i forhold til hvem, der læser en universitetsuddannelse for unge født fra slut-1960'erne og frem.
- Børn fra ressourcestærke hjem får langt mere uddannelse end børn fra mindre ressourcestærke hjem.
- En relativt stor andel af de unge – hver femte – gennemfører ikke en ungdomsuddannelse.

HOVEDKONKLUSIONER

Det er positivt, at en større andel af unge fra ikke-boglige hjem er kommet ind på de videregående uddannelser, men der er stadig en række store udfordringer for uddannelsesmobiliteten i Danmark. Den sociale ulighed i forhold til hvem der kommer på universitetet er stor og kun mindsket meget lidt, og børn af de kortest uddannede forældre – dem der ofte en-

der i restgruppen – har fået sværere ved at få en uddannelse. Der er derfor mange gode grunde til at styrke og befæste den høje kvalitet i dagtilbud, skoler, og øvrige uddannelsesinstitutioner der, også internationalt set, gør at børns færdigheder i Danmark afhænger mindre af deres sociale baggrund end andre steder.

Uddannelsesmobilitet i Danmark

HVAD ER UDDANNELSESMOBILITET OG HVORFOR ER DET VIGTIGT?

Studier af uddannelsesmobilitet beskæftiger sig med hvorvidt børn opnår højere, tilsvarende eller lavere uddannelse end deres forældre. Uddannelsesmobilitet er et centralt mål for moderne samfund af flere årsager. For det første er det vigtigt ud fra et spørgsmål om effektivitet. I et samfund som i stadig højere grad er baseret på viden og højteknologi, spiller befolkningens uddannelsesniveau en central rolle for at sikre en høj og stabil beskæftigelse og produktivitet. Højt specialiserede samfund kræver en højtuddannet arbejdsstyrke, og her er det til gavn for både den enkelte og samfundet, at *alle* får mulighed for at tage den uddannelse, som de har lyst og evner til.

For det andet er uddannelsesmobilitet vigtig ud fra et normativt spørgsmål om social retfærdighed, hvad der i forskningslitteraturen også kaldes for "chancelighed" [1]. Social retfærdighed i denne sammenhæng betyder, at det kun er forhold som den enkelte har indflydelse på, der bør påvirke hvordan vedkommende klarer sig [2]. Argumentet er, at *alle* mennesker bør have samme muligheder for at udnytte deres evner til at opnå gode positioner i samfundet. Uddannelsesmobilitet bliver i denne optik anset som et mål for, hvor retfærdigt et givent samfund er [3].

Danmark er blandt de lande i verden, der investerer mest i uddannelsessystemet. Endvidere viser forskningen, at forældrebaggrund spiller en mindre rolle for børnenes uddannelsesvej i Danmark (og de øvrige nordiske lande), end den gør i andre vestlige lande [4-6]. Ikke desto mindre er der også i Danmark vedvarende og betydelige uligheder i uddannelsesopnåelse og børn fra ressourcestærke familier er langt oftere højtuddannede end børn fra ressourcetsvage familier [7-9]. Der er derfor mange gode grunde til at tage temperaturen på uddannelsesmobiliteten i Danmark. Dette temanummer fokuserer primært på at kortlægge og beskrive mønstrene i

uddannelsesmobiliteten i Danmark. Først beskrives årsagerne til uddannelsesmobilitet og ulighed, og derefter gennemgås dansk forskning i uddannelsesmobilitetens omfang, suppleret med egne analyser på baggrund af registerdata fra Danmarks Statistik. Der afsluttes med et udblik til andre lande og nogle perspektiverende betragtninger.

Hvilke faktorer har indflydelse på uddannelsesmobilitet?

Tabel 1 giver et overblik over de vigtigste årsager til ulighed i uddannelsesmobiliteten. Den største enkeltstående grund til, at der eksisterer uligheder i uddannelsesmuligheder og uddannelsesvalg er forskelle i de sociale opvækstbetingelser. Der er her to overordnede teorier om opvækstbetingelsernes betydning for børns uddannelsesmobilitet. Hvor den ene teori fokuserer på hvordan kulturelle ressourcer reproduceres fra forældre til børn, fokuserer den anden teori på mennesket som et rationalt handlende individ.

TABEL 1
Faktorer med betydning for uddannelsesmobilitet

- Sociale opvækstbetingelser – økonomiske, sociale og kulturelle ressourcer hos forældrene, men også blandt bedsteforældre, andre familiemedlemmer og venner i opvæksten.
- Forældrenes involvering og aktiviteter – værdier, forventninger og opdragelsesmønstre.
- Gener – biologiske forskelle.
- Kognitive og ikke kognitive kompetencer – evner, færdigheder, personlighed, egne forventninger.
- Køn – biologiske og sociale forskelle
- Etnicitet
- Uddannelsessystemet – skoleoplevelser, skolekvalitet, faglig og social støtte, mv.

Den første teori forklarer uddannelsesmobilitet ved at analysere socialiseringen i familier; dvs. hvordan forældre ved at udsætte deres børn for bestemte læringsmiljøer og opdragelsesformer overfører bestemte kulturelle værdisæt, præferencer og forventninger, for eksempel i forhold til uddannelsesvalg [10-12]. Forskere med fokus på socialiseringsmønstre anvender ofte den franske sociolog Pierre Bourdieus begreb "kulturel kapital" til at forklare, hvordan uddannelsesmobilitet er påvirket af de kulturelle ressourcer i hjemmet, som fx viden, uddannelse og værdisæt [13]. Inspireret af Bourdieu har den amerikanske sociolog Annette Lareau [14] eksempelvis undersøgt socialiserings- og opdragelsesmønstre i familier fra forskellige socialklasser, og hun pointerer blandt andet, hvordan ressourcestærke middelklasseforældre aktivt påvirker og involverer sig i børnenes skole.

Forskellene i, hvordan forældre socialiserer deres børn kommer også til udtryk i ulige udgangspunkter for uddannelsesvalg. Selv når forskerne i de statistiske modeller kontrollerer for barnets evner og færdigheder, er der stadig en overhyppighed af børn fra familier med mange sociale, økonomiske og kulturelle ressourcer på de videregående uddannelser [15-18].

I Danmark har forældrenes kulturelle ressourcer en større betydning for barnets uddannelse end deres økonomiske ressourcer. Det skyldes sandsynligvis det relativt høje niveau af økonomisk omfordeling sammenlignet med andre lande, fx gennem gratis adgang til uddannelse [19]. Endvidere viser dansk forskning, at barnets uddannelsesveje ikke kun er influeret af nære familiemedlemmer som forældre og søskende, men at også bedsteforældre, onkler og tanter har en selvstændig indflydelse på barnets uddannelsesvalg [20].

Den anden dominerende teori på forskelle i uddannelsesmobilitet betoner det rationelle i det enkelte menneskes ageren. Teorien om "human kapital" påpeger, at uddannelse både er en god investering for samfundet som helhed og for det enkelte individ [21]: Uddannelse er et gode for individet, da de tillærte kvalifikationer og færdigheder (human kapital) giver økonomisk afkast, og et gode for samfundet, eftersom human kapital øger værdiskabelsen i samfundet. I forlængelse heraf har den amerikanske økonom James J. Heckman [22] fået stor opmærksomhed ved at påpege, at afkastet af uddannelsesinvesteringer er langt større tidligt (helst før barnet

overhovedet er startet i skole) end senere i barnets uddannelsesforløb.

I mobilitetsforskningen har den variant af rationel handlings-teori, der hedder "relativ risikoaversion" fundet særlig anvendelse [23]. Ifølge denne teori afspejler uddannelsesvalg, at det er vigtigere for individer at undgå social deklassering, end det er at være opadgående mobile. Det betyder konkret, at børn fra arbejderhjem vil vælge det sikre, nemlig at reproducere deres forældres sociale position, og dermed undgå uddannelsesmæssige investeringer, som de vurderer til at være for risikable, som for eksempel en universitetsuddannelse. Samtidig vil børn af forældre med videregående uddannelser være 'nødt' til at vælge en videregående uddannelse for at reproducere deres forældres sociale position [16, 23]. I perioder med højkonjunktur, velstand, og uddannelsesekspansion, kan uddannelse dog være en mobilitetskanal, hvor arbejderklassefamilier kan opleve det som mindre risikabelt at lade deres børn tage en lang uddannelse [24].

I de senere år er forskning i uddannelsesmobilitet i stigende grad begyndt at interessere sig for generens betydning for uddannelse – herunder spørgsmålet om arv kontra miljø. Selvom forskningen stadig er i sin vorden, så tyder det på at (medfødte) evner og egenskaber udvikles i samspil med de sociale omstændigheder under opvæksten [25, 26]. Eksempelvis viser forskning, at foruden kognitive evner (fx sproglige og matematiske færdigheder), har børns ikke-kognitive evner (socialt tillærte færdigheder som fx personlighed, selvtillid og vaner) stor betydning for uddannelsesmobiliteten [10, 27]. Betydningen af de socialt tillærte egenskaber skal ses i lyset af, at forskningen samtidig påpeger, at gener alene kun forklarer en meget lille del af sammenhængen mellem forældres og børns uddannelsesniveau, sammenlignet med det sociale opvækstmiljø [28, 29].

Køn har også stor betydning for uddannelsesmobiliteten. I Danmark såvel som andre vestlige lande får kvinder i dag længere uddannelser – og ofte bedre karakterer – end mændene [9, 30]. Forskere har fremført flere forklaringer på kvindernes fremmarch i uddannelsessystemet. Visse studier fremhæver, at piger modnes biologisk tidligere end drenge, og kan derfor tidligere koncentrere sig i længere tid ad gangen end drenge. Hertil kommer, at piger opdrages og socialiseres på andre måder end drenge, hvilket kan medføre, at piger

gøres mere ansvarlige. Endelig møder piger flere kvindelige rollemodeller i uddannelsessystemet, da der er flere kvindelige end mandlige pædagoger og skolelærere [31].

Omvendt peger forskningen på, at drenge i højere grad etablerer uhensigtsmæssige subkulturer i uddannelsessystemet [32, 33]. Kønsforskelle genfindes også blandt etnisk minoritetsunge i Danmark. Eksempelvis klarer piger fra etniske minoriteter sig ofte fagligt bedre end drenge [34]. Andre studier forklarer disse kønsforskelle ved at pege på, at mange etniske minoritetsdrenge etablerer modkulturer i skolen, som er medvirkende til at skabe et miljø, hvor skolen nedprioriteres [35].

Uddannelsesmobilitet afhænger også af børn og unges uddannelsesforventninger, uafhængigt af deres evner [15]. Blandt danske børn med samme karakterer fra grundskolen er der eksempelvis stor forskel på overgangen til en gymnasial uddannelse, afhængig af om forældrene er langt- eller kortuddannede [18]. Tilsvarende er der også markante forskelle på 15-åriges uddannelsesforventninger, selv når man tager højde for køn, forældreindkomst, og evner: Jo højere forældrenes uddannelsesniveau er, desto større er de unges forventninger om at afslutte en videregående uddannelse [36].

Endelig har en gren af uddannelsesforskningen fokuseret på uddannelsessystemets rolle. Nogle forskere argumenterer, at uddannelsessystemet etablerer barrierer for børn og unge fra kortuddannede hjem, eksempelvis ved at skolen etablerer

undervisningssituationer, der giver en "hjemmebanefordel" til børn fra højtuddannede hjem [13, 37, 38]. Andre studier fokuserer på uddannelsessystemets potentiale i forhold til at øge uddannelsesmobiliteten. Det kan for eksempel handle om at skabe klare rammer for undervisningen til gavn for børn fra kortuddannede hjem [39], eller om de positive effekter på uddannelsesmobilitet af at have klassekammerater med høje karakterer [40]. I tillæg peger forskningen på en stærk sammenhæng mellem skoletrivsel og uddannelsessucces, uafhængig af barnets skolekarakterer [41]. Samlet set er det dog stadig relativt sparsomt med danske undersøgelser der søger at identificere mobilitetseffekter af specifikke tiltag i skolen.

UDDANNELSESMOBILITET I DANMARK

I Danmark har uddannelsesniveaut i befolkningen været støt stigende. Mens blot 2,2 pct. af den danske befolkning (15-69 år) i 1983 havde en lang videregående uddannelse, var andelen i 2013 steget til 7,6 % [42, 43]. I dette afsnit behandles mønstrene i uddannelsesmobiliteten i Danmark.

Først vises hvordan 35-årige i 2013 har bevæget sig igennem det danske uddannelsessystem. Mens stort set alle de 35-årige har færdiggjort grundskolen op til 9. eller 10. klassestrin, så har 39 pct. efterfølgende gennemført en studieforberedende gymnasial uddannelse, 30 pct. en erhvervsuddannelse (EUD), mens 16 pct. har taget begge uddannelser. En stor andel af de 35-årige (42 pct.) har opnået en kort (KVU), mellemlang (MVU), eller lang (LVU) videregående uddannelse.

FIGUR 1
35-åriges bevægelser gennem det danske uddannelsessystem 2013. Registerdata.

Grundskole:

Afsluttet grundskole (9. eller 10. klasse) – 95 pct.	Ikke afsluttet – 5 pct.
--	-------------------------

Ungdomsuddannelser:

Afsluttet gymnasial uddannelse (STX, HHX, HTX, HF) – 39 pct.	Afsluttet erhvervsuddannelse (EUD) – 30 pct.	Afsluttet både gymnasial- og erhvervsuddannelse – 16 pct.	Ingen ungdomsuddannelse – 16 pct.
--	--	---	-----------------------------------

Videregående uddannelser (VU):

Kort (KVU) – 5 pct.	Mellemlang (MVU) – 18 pct.	Lang (LVU) (inkl. PhD) – 19 pct.
---------------------	----------------------------	----------------------------------

Figur 1 viser samtidig, at godt 16 pct. af de 35-årige ikke har gennemført en ungdomsuddannelse. I Danmark har der traditionelt været bred politisk konsensus om, at mindst 95 procent af en ungdomsårgang bør have en kompetencegivende uddannelse. Der er imidlertid store udfordringer i at nå dette mål. De unge, der som 25-årige ikke har fuldført en kompetencegivende uddannelse kaldes ofte for "restgruppen", og denne gruppes størrelse har været bemærkesværdig stabil de sidste 25 år, hvor den har ligget på omkring 23-25 procent [9].

Studier af uddannelsesmobilitet i Danmark

Efterkrigstiden er karakteriseret ved, at den sociale ulighed i optaget til de videregående uddannelser faldt betragteligt. Således kom flere unge, hvis forældre ikke selv havde en videregående uddannelse, ind på universiteterne. [7]. Socialforskeren Erik Jørgen Hansen har været ansvarlig for flere mobilitetsundersøgelser, herunder den første store danske generationsundersøgelse. Om end Hansen fandt, at der var en stærk sammenhæng mellem uddannelse og social baggrund, fandt han også, at arbejderklassebørnenes chancer for at læse en videregående uddannelse steg markant fra 1947 til 1976 [1, 44].

Tilsvarende finder sociolog Lars Benjaminsen i sin ph.d.-afhandling om chanceuligheder i det 20. århundrede en stigende uddannelsesmobilitet blandt børn født fra 1940'erne frem til midten af 1950'erne. Imidlertid bremser mobiliteten op for børn født fra 1950'erne til starten af 1970'erne, især for mændene [7]. Et senere studie viser dog, at uligheden i adgangen til gymnasiet og til de videregående uddannelser blevet mindre for årgange født mellem 1985 og 2005 [45].

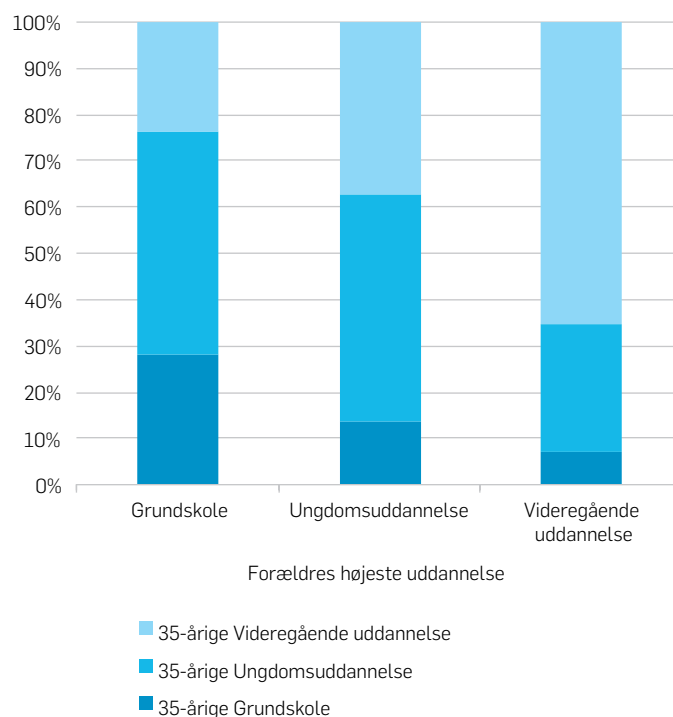
Andre studier finder, at mens chanceulighederne i forhold til hvem, der læser en videregående uddannelse, overordnet set er mindsket for danskere født i perioden fra 1959-1985, så er billedet anderledes, hvis man i stedet deler op i type af videregående uddannelser. Eksempelvis har børn af højtuddannede forældre beholdt deres forspring i forhold til at læse på de mest prestigefyldte universitetsuddannelser [46, 47]. Hvor uligheden i optaget til medicinstudiet for eksempel er meget stor, er der markant mindre ulighed i optaget til erhvervsprog [47]. For ungdomsuddannelserne, finder Anders Holm mfl. [8], at eksistensen af den erhvervsrettede gymnasiale uddannelser har øget uddannelsesmobiliteten for børn

af kortuddannede og øget deres chancer for at læse kortere videregående uddannelser.

Uddannelsesmobiliteten for 35-årige i Danmark fra 1994-2013

Figur 2 viser, hvor stor en andel af 35-årige, der har opnået forskellige uddannelsesniveauer fordelt på forældrenes højeste uddannelse. En stor andel børn af ufaglærte forældre opnår kun selv en grundskoleuddannelse, sammenlignet med børn af højtuddannede forældre. Børn af højtuddannede forældre får omvendt langt oftere en videregående uddannelse end børn af ufaglærte forældre. Forældrenes uddannelse er en god indikator på ressourcer i hjemmet, da der er en tæt sammenhæng mellem forældrenes uddannelse og beskæftigelse samt de værdier, normer og i det hele taget den kultur, der præger hjemmet.

FIGUR 2
35-åriges uddannelsesstatus fordelt på forældrenes højeste uddannelse i 2013.

Note: Registerdata. Højest fuldførte uddannelse for 35-årige og deres forældre. Forældrenes uddannelsesniveau er for den højest uddannede forælder. Oplysninger om forældrenes uddannelsesniveau er indhentet i 2013.

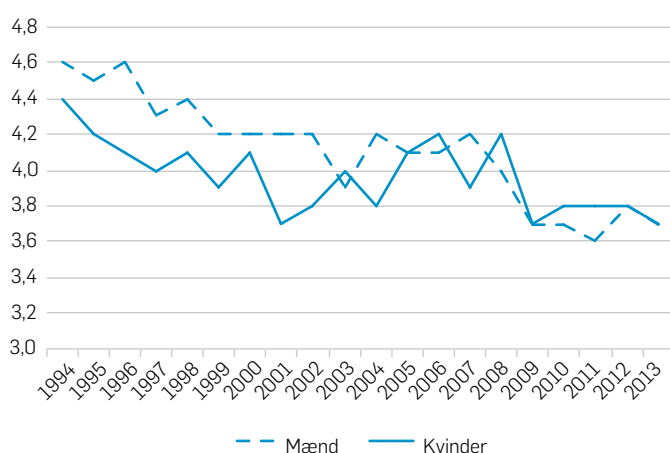
Opgørelser over hvor store andele, der opnår et bestemt uddannelsesniveau, som vist i figur 2, er imidlertid uegnede til at vurdere mønstre i uddannelsesmobiliteten. Det skyldes, at tallene i den slags figurer med et fint ord er "margin-sensitiv", hvilket vil sige de eksempelvis ikke tager højde for, om der er over tid er kommet færre kortuddannede forældre. Derfor anvender mobilitetsforskere ofte målene 'chanceuligheder' og 'odds-ratio', som netop tager højde for ændringer i forældrenes uddannelsesniveau [1, 44, 47]. Chanceuligheder identificerer forholdet mellem hvor stor chance børn af for eksempel forældre med en videregående uddannelse har for selv at opnå en videregående uddannelse, og hvor stor chance børn af ufaglærte har for at opnå en videregående uddannelse. I figur 2 kan chanceuligheden opgøres til 2.7 (=65/24). Odds-ratio identificerer ratioen mellem på den ene side oddsene for, for eksempel at opnå en videregående uddannelse for børn af langt- versus kortuddannede forældre, og på den anden side oddsene for kun at opnå en grundskoleuddannelse for børn af langt versus kortuddannede. I figur 2 kan odds-ratio for dette opgøres til 11.3 (=65/7)/(24/28)). Høje odds ratio betyder høj ulighed, mens en odds-ratio på 1 angiver at der er lighed i uddannelsesvalg. I figur 3, 4 og 5 benyttes odds-ratio

til at give et overblik over uddannelsesmobiliteten for 35-årige i Danmark over en tyveårig periode – fra 1994-2013. Figur 3 viser uddannelsesmobiliteten for børn af bogligt (med en hvilken som helst videregående uddannelse)- vs. ikke-bogligt (faglærte eller ufaglærte) uddannede forældre. Af figuren fremgår det, at uddannelsesmobiliteten for både mænd og kvinder er steget, da odds-ratioen for at tage en boglig vs. ikke boglig uddannelse falder over perioden.

Hvis man fokuserer på restgruppen er billedet imidlertid et andet: Figur 4 viser uddannelsesmobiliteten for børn af uddannede forældre vs. forældre som ingen uddannelse har ud over grundskolen. Af figuren fremgår det, at børn af forældre, som selv tilhører restgruppen er mere tilbøjelige til selv at være i restgruppen i 2013 end i 1994, hvis de sættes i forhold til børn af forældre med mere end en grundskoleuddannelse.

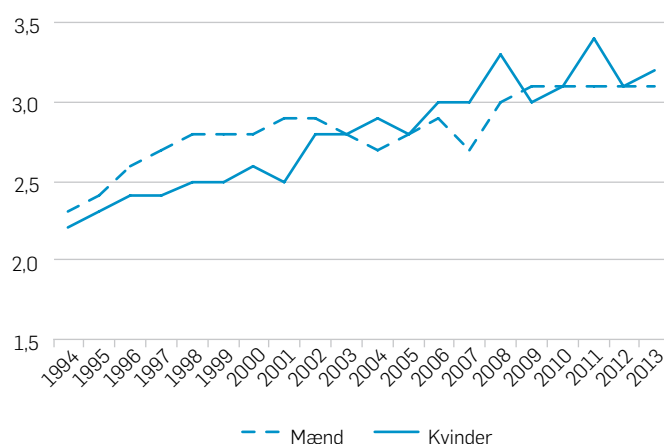
Figur 4 er et eksempel på at man skal omhyggelig med at ekspliciterer, hvilke grupper man undersøger, når man udtaler sig om uddannelsesmobilitet: Hvis børn og forældre opdeles i bogligt og ikke-bogligt uddannede er mobiliteten steget, men hvis de opdeles i en restgruppe og en gruppe med uddannelse

FIGUR 3
Chancer for at have gennemført en videregående uddannelse (VU). Børn af forældre med en VU relativt til børn af forældre uden en VU (odds ratio).

Note: Odds ratioer for at have gennemført en videregående uddannelse (VU) ift. ikke at have gennemført en, for 35-årige med forældre med en VU relativt til forældre uden en VU. Højest fuldførte uddannelse for 35-årige og deres forældre. Registerdata: særkørsel af uddannelsesmobiliteten for 35-årige fra 1994-2013.

FIGUR 4
Chancer for at have gennemført mere uddannelse end grundskolen. Børn af forældre med mere uddannelse end grundskolen relativt til børn af forældre kun med grundskoleuddannelse (odds ratio).

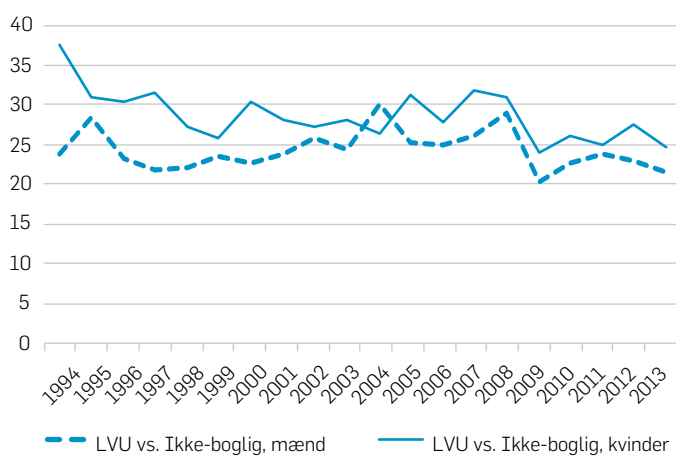

Note: Odds ratioer for at have gennemført en uddannelse udover grundskolen ift. ikke at have gennemført en, for 35-årige med forældre med uddannelse udover grundskolen relativt til forældre uden uddannelse. Højest fuldførte uddannelse for 35-årige og deres forældre. Registerdata.

er mobiliteten faldet. Det forhold skyldes først og fremmest, at gruppen af ufaglærte forældre (forældre uden nogen uddannelse) har ændret sig fra 1994 til 2013. Odds-ratio målet tager højde for, at grupperne der sammenlignes, ændrer sig kvantitativt (gruppen af forældre uden uddannelse i 2013 er kun en tredjedel af hvad den var i 1994). Imidlertid tager odds-ratio målet ikke højde for, at grupperne ændrer sig *kvalitativt*. Når gruppen af ufaglærte forældre bliver mindre, så er det forventeligt, at det er de mest ressourcetsvage der bliver tilbage i gruppen. Det var mere almindeligt at have ufaglærte forældre i 1960'erne end i dag, hvor uddannelsesniveau og kvalifikationskrav er steget kraftigt. Derfor vil en familie af ufaglærte i dag være en anden type familie med færre ressourcer end tidligere, og man skal derfor være meget varsom med at sammenligne tilsyneladende ens kategorier over lange tidsperioder [47].

Figur 5 viser slutteligt uddannelsesmobiliteten for børn af LVU- vs. ikke bogligt (faglærte og ufaglærte) uddannede forældre. Figuren viser tydeligt, at der stadig er store uligheder i forhold til at læse en universitetsuddannelse (LVU), og ulighederne kun er mindsket en smule over perioden.

FIGUR 5
Chancer for at have gennemført en LVU. Børn med forældre med en LVU relativt til forældre med højst en EUD (odds ratio).

Note: Odds ratioer for at have gennemført en lang videregående uddannelse (LVU) ift. højst at have en erhvervsfaglig uddannelse for 35-årige med forældre med en LVU relativt til forældre med højst en EUD. Registerdata. Højest fuldførte uddannelse for 35-årige og deres forældre. Forældrenes uddannelsesniveau er for den højst uddannede forælder.

UDDANNELSESMOBILITET I ET KOMPARATIVT PERSPEKTIV

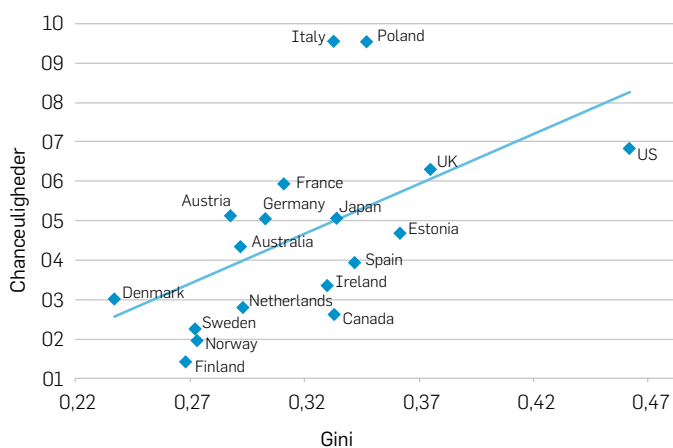
På tværs af lande har mobilitetsforskningen gentagne gange påvist store sociale uligheder i forhold til hvem der opnår hvilke uddannelser. I studier af uddannelsesmobilitet, som inddrager de skandinaviske lande, finder forskere overvejende, at mobiliteten er højere i Skandinavien end i andre lande [6, 48-51]. Velfærdsforskere har peget på betydningen af de skandinaviske velfærdssystemer som forklaring på, at mobiliteten er højere i Skandinavien end i andre vestlige lande [52].

Der er mange udfordringer i at sammenligne uddannelsesmobilitet på tværs af lande, og sammenligninger bør derfor altid tages med forbehold. Landene har kvalitativt forskellige uddannelsessystemer, forskellige velfærdssystemer, historie, mv. Ikke desto mindre er det et vigtigt forskningsområde, da netop betydningen af forskellige velfærdsregimers muligheder for at understøtte uddannelsesmobiliteten er af stor politisk betydning.

Der eksisterer meget få komparative undersøgelser, der sammenligner uddannelsesmobiliteten i Danmark med andre lande. Med de forbehold, der er angivet ovenfor, refereres her til de vigtigste nyere undersøgelser. Et nyt sammenlignende studie af deltagelse i videregående uddannelser i Norden for perioden 1985-2010 finder, at uddannelsesmobiliteten i Danmark, Norge, Finland, og Sverige overordnet set er endt med at være relativt ens – selvom der er variationer i forhold til køn og specifikke uddannelser [46]. Et andet meget citeret studie af Hertz m.fl. [6] finder, at sammenhængen mellem forældres og børns uddannelse er relativt lille i Danmark, Norge og Finland (større uddannelsesmobilitet), mens den er relativt stor i USA, Irland og Italien (mindre uddannelsesmobilitet).

OECD laver årlige opgørelser over uddannelsesmobiliteten i OECD-lande, og de anvender blandt andet et mål for chanceulighed. Figur 6 viser sammenhængen mellem den økonomiske ulighed i en række lande i forhold til chancen for at opnå en videregående uddannelse [5]. Af figuren fremgår det, at uddannelsesmobiliteten i de nordiske lande med lav økonomisk ulighed er størst (da chanceulighederne er lave her), mens mobiliteten er mindst i lande med stor økonomisk ulighed, som fx England og USA.

FIGUR 6
Uddannelsesmobilitet for OECD lande (2012-tal) i forhold til den økonomiske ulighed i landene (2000-tal).

Kilder: Gini-koefficient (World Bank Gini Index: <http://data.worldbank.org>). Chanceuligheder: OECD 2012 (tabel A4.1b). Chanceuligheder måler sandsynligheden for at opnå videregående uddannelse for børn af forældre med en videregående uddannelse vs. forældre kun med grundskole (ufaglærte). Gini-koefficient måler graden af økonomisk ulighed. (Lavt tal indikerer høj lighed.)

OPSUMMERING OG POLITIKMULIGHEDER

At give alle børn og unge lige muligheder i uddannelsessystemet er en væsentlig værdi i det danske samfund. Derfor er det positivt, at flere unge fra ikke-boglige hjem er kommet ind på de videregående uddannelser. Men der er stadig en række store udfordringer for uddannelsesmobiliteten i Danmark. Først og fremmest er der en overhyppighed i restgruppen blandt børn af de kortest uddannede forældre. Mens det tidligere var relativt udbredt at komme fra hjem, hvor forældrene ingen uddannelse havde, udgør børn af forældre uden en kompetencegivende uddannelse en stadig mere selekteret gruppe af udsatte borgere. Samtidig har uligheden i forhold til at læse en universitetsuddannelse for børn af ikke-bogligt uddannede forældre været relativt stabil de sidste mange år. Sidst men ikke mindst er der store sociale forskelle i uddannelsesforventninger og uddannelsesvalg, selv når forskerne kontrollerer for evner og færdigheder.

Samlet set er der grund til at holde fast i den høje kvalitet i dagtilbud, skoler, og øvrige uddannelsesinstitutioner der, også internationalt set, gør at børns færdigheder i Danmark afhænger mindre af deres sociale baggrund end andre steder. Hvis man ønsker at reducere betydningen af den sociale baggrund for hvor langt børn og unge kommer i uddannelsessystemet,

så peger forskningen på at høj kvalitet i dagtilbud og skoler er vigtige redskaber til at mindske den sociale ulighed. I tillæg bør der være særligt fokus på opvæksten for børn af restgruppen – både fra politisk hold og fra praktikersiden (pædagoger, lærere og sociale kontaktpersoner). For alle børn bør skolen være et sted med social trivsel, klare faglige og pædagogiske rammer og høj faglig kvalitet. Men der bør også være et særligt fokus på familien: Forskningen viser, at gode læringsmiljøer i hjemmet, samt forældreinvolvering i barnets dannelse og skolegang understøtter uddannelsesmobilitet positivt.

BEGRÆNSNINGER OG FORBEHOLD

Dette tema har fokuseret på uddannelsesmobiliteten i Danmark aktuelt og historisk og med internationale udblik. I sammenligninger mellem historiske perioder og mellem lande er der dog nogle forbehold man skal være opmærksom på. Eftersom uddannelsesniveaut og kvalifikationskravene hele tiden ændrer sig, bør man være varsom med at sammenligne mobilitet mellem uddannelseskategorier over længere perioder. Mens personer uden en ungdomsuddannelse i 1970'erne eksempelvis have relativt gode beskæftigelsesmuligheder, er det i dag langt sværere for personer uden en ungdomsuddannelse at få fodfæste på arbejdsmarkedet. Det betyder at børn af ufaglærte forældre i dag må anses som en langt mere selekteret og udsat gruppe end tidligere.

Endvidere er uddannelsesmobilitet ikke nødvendigvis det samme som *social* mobilitet, som måler sammenhængen mellem børn og forældres beskæftigelsessituation. Fordi børn opnår et højere uddannelsesniveau end deres forældre betyder det ikke nødvendigvis, at børnene opnår en højere social position end deres forældre. Skal maskinsnedker-sønnen i dag selv blive maskinsnedker, eller skal barnet af den kontoransatte selv blive kontoransat, kræver det i dag en højere uddannelse end det gjorde generationen tidligere.

Slutteligt skal man være opmærksom på, at uddannelsesmobilitet ikke altid betyder opadgående mobilitet. Det er ikke ønskeligt for alle at søge så højt et uddannelsesniveau som muligt. Mobiliteten går med andre ord begge veje, afhængig af præferencer og evner. Sønnen af de højtuddannede forældre med interesse for det gode håndværk skal finde det attraktivt at tage en erhvervsuddannelse, og datteren af de ufaglærte forældre med boglige evner skal kunne tage en videregående uddannelse.

REFERENCER

1. Hansen, E.J., *Uddannelsessystemerne i sociologisk perspektiv*. 2. udgave ed. 2011, København: Hans Reitzels Forlag. 261.
2. Roemer, J., *Equality of Opportunity*. 2001: Yale University.
3. Hernes, G., *Om ulikhetens reproduksjon*. 1975, København: Christian Ejlers' Forlag.
4. Esping-Andersen, G., *Welfare regimes and social stratification*. Journal of European Social Policy, 2015. **25**(1): p. 124-134.
5. OECD, *Education at a Glance 2012*, 2012, OECD.
6. Hertz, T., Jayasundera, T., Piraino, P., Selcuk, S., Smith, N., & Verashchagina, A., *The inheritance of educational inequality: International comparisons and fifty-year trends*. The BE Journal of Economic Analysis & Policy, 2007. **7**(2).
7. Benjaminsen, L., *Chanceulighed i Danmark i det 20. århundrede. Udviklingen i intergenerationelle uddannelses- og erhvervschancer*. Ph.D.-afhandling. Vol. 39. 2006, København: Sociologisk Institut.
8. Holm, A., et al., *Incomplete equalization: The effect of tracking in secondary education on educational inequality*. Social Science Research 2013. **42**(6): p. 1431-1442.
9. Thomsen, J.P., *Uddannelse*, in *Det Danske Samfund*, A. Jørgensen, B. Greve, and J.E. Larsen, Editors. 2014, Hans Reitzels forlag: København.
10. Farkas, G., *Cognitive Skills and Noncognitive Traits and Behaviors in Stratification Processes*. Annual Review of Sociology, 2003. **29**(1): p. 541-562.
11. Taggart, B., et al., *Effective pre-school, primary and secondary education project (EPPSE 3-16+). How pre-school influences children and young people's attainment and developmental outcomes over time*. . Research Brief. UCL Institute of Education, University College London., 2015.
12. Siraj, I., Mayo, A., et al., *Performing against the odds: developmental trajectories of children in the EPPSE 3-16 study*. Research Report DFERR128. UCL Institute of Education, University College London., 2011.
13. Bourdieu, P. and J.-C. Passeron, *Reproduction in education, society and culture*. 1977, London: Sage Publications.
14. Lareau, A., *Unequal Childhoods. Class, Race, and Family Life*. Second Edition ed. 2011: University of California Press.
15. Morgan, S.L., *On the edge of commitment : educational attainment and race in the United States*. 2005, Stanford, Calif.: Stanford University Press.
16. Boudon, R., *Education, opportunity and social inequality. Changing prospects in Western society*. Rev. and reorganized ed. 1974, New York: John Wiley & Sons. XXVII, 220 s.
17. Bingley, P., K.B. Karlson, and A. Martinello, *Færdigheder og forventninger, in 15-åriges hverdagsliv og udfordringer. rapport fra femte dataindsamling af forløbsundersøgelsen af børn født i 1995*, M.H. Ottosen, Editor. 2012 SFI: København.
18. Thomsen, J.-P., C.J. De Montgomery, and S. Østergaard, *Unge uddannelsesmønstre, in Unge i Danmark – 18 år og på vej til voksenlivet. Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995*, J.-P. Thomsen, Editor. 2016, SFI: København.
19. Jæger, M.M. and A. Holm, *Does parents' economic, cultural, and social capital explain the social class effect on educational attainment in the Scandinavian mobility regime?* Social Science Research, 2007. **36**(2): p. 719-744.
20. Pedersen, S.M. and M.M. Jæger, *The Effect of Grandparents' Economic, Cultural, and Social Capital on Grandchildren's Educational Success*. . Research in Social Stratification and Mobility, 2015. **42**: p. 11-19.
21. Becker, G.S., *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. 1964, Chicago: University of Chicago Press.
22. Heckman, J.J., *Skill Formation and the Economics of Investing in Disadvantaged Children*. Science, 2006. **312**(5782): p. 1900-1902.
23. Breen, R. and J.H. Goldthorpe, *Explaining Educational Differentials: Towards a Formal Rational Action Theory* Rationality and Society 1997. **9**(3): p. 275-305.
24. Goldthorpe, J.H., *On sociology*. 2000, Oxford: Oxford University Press.
25. Conley, D. and J. Fletcher, *The Genome Factor: What the Social Genomics Revolution Reveals about Ourselves, Our History, and the Future*. 2017, Princeton: Princeton University Press.
26. Conley, D. and B. Domingue, *The Bell Curve Revisited: Testing Controversial Hypotheses with Molecular Genetic Data*. Sociological Science, 2016(3): p. 520-539.
27. Cunha, F. and J.J. Heckman, *Formulating, Identifying and Estimating the Technology of Cognitive and Noncognitive Skill Formation*. The Journal of Human Resources, 2008. **43**(4): p. 738-782.
28. Rietveld, C.A., et al., *GWAS of 126,559 Individuals Identifies Genetic Variants Associated with Educational Attainment*. Science, 2013. **340**(6139): p. 1467-1471.

29. Conley, D., et al., *Is the Effect of Parental Education on Offspring Biased or Moderated by Genotype?* Sociological Science, 2015. **2**: p. 82-105.
30. DiPrete, T.A. and C. Buchmann, *The rise of women : the growing gender gap in education and what it means for American schools*. 2013, New York: Russell Sage Foundation. xviii, 277 pages.
31. Buchmann, C., T.A. DiPrete, and A. McDaniel, *Gender Inequalities in Education*. Annual Review of Sociology, 2008. **34**(1): p. 319-337.
32. Legewie, J. and T.A. DiPrete, *School Context and the Gender Gap in Educational Achievement*. American Sociological Review, 2012. **77**(3): p. 463-485.
33. Willis, P.E., *Learning to labor: How working class kids get working class jobs*. 1981, New York: Columbia University Press.
34. Jakobsen, V. and A. Liversage, *Køn og etnicitet i uddannelsessystemet*, 2010. p. 173.
35. Gilliam, L., *De umulige børn og det ordentlige menneske: identitet, ballade og muslimske fællesskaber blandt etniske minoritetsbørn*. 2009, Århus: Aarhus Universitetsforlag.
36. Bingley, P., K.B. Karlson, and A. Martinello, *Færdigheder og forventninger*, in *15-åriges hverdagsliv og udfordringer*, M.H. Ottesen, Editor. 2012, SFI.
37. Bernstein, B., *Klasseforskelle og pædagogisk praksis*, in *Basil Bernstein: Pædagogik, diskurs og magt*, L. Chouliaraki and M. Bayer, Editors. 2001, Akademisk Forlag: København.
38. Ulriksen, L., S. Murning, and A.B. Ebbensgaard, *Når gymnasiet er en fremmed verden. Eleverfaringer – social baggrund – fagligt udbytte*. 2009, Frederiksberg: Samfundslitteratur.
39. Andersen, I.G. and S.C. Andersen, *Student-centered instruction and academic achievement: linking mechanisms of educational inequality to schools' instructional strategy*. British Journal of Sociology of Education, 2015: p. 1-16.
40. Skov, P.R., *The company you keep*. PhD dissertation. 2016, University of Copenhagen.
41. Østergaard, S.V., J.-P. Thomsen, and C.J.D. Montgomery, *Unge På Kanten Af Uddannelsessystemet in Unge i Danmark – 18 år og på vej til voksenlivet. Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995*, J.-P. Thomsen, Editor. 2016, SFI: København.
42. Jacobsen, K.F., *Befolkningens uddannelsesniveau*. 2004: Danmarks Statistik.
43. Statistikbanken.dk.
44. Hansen, E.J., *En generation blev voksen: Den første velfærdsgeneration*. 1995, København: Socialforskningsinstituttet. 318.
45. McIntosh, J. and M.D. Munk, *Social class, family background, and intergenerational mobility* European Economic Review, 2009. **53**(1): p. 107-117.
46. Thomsen, J.-P., et al., *Higher Education Participation in the Nordic Countries 1985–2010—A Comparative Perspective* European Sociological Review, 2016.
47. Thomsen, J.P., *Maintaining Inequality Effectively? Access to Higher Education Programmes in a Universalist Welfare State in Periods of Educational Expansion 1984–2010*. European Sociological Review, 2015. **31**(6): p. 683-696.
48. OECD, *Education at a Glance 2016*. OECD, 2016.
49. Blanden, J., *CROSS-COUNTRY RANKINGS IN INTER-GENERATIONAL MOBILITY: A COMPARISON OF APPROACHES FROM ECONOMICS AND SOCIOLOGY*. Journal of Economic Surveys, 2013. **27**(1): p. 38-73.
50. Breen, R., et al., *Nonpersistent Inequality in Educational Attainment: Evidence from Eight European Countries*. American Journal of Sociology, 2009. **141**(5): p. 1475-1521.
51. Shavit, Y., R. Arum, and A. Gamoran, *Stratification in higher education. A comparative study*. 2007, Stanford: Stanford University Press.
52. Esping-Andersen, G., *Social Inheritance and equal opportunities policies*, in *Education, globalization and social change*, H. Lauder, et al., Editors. 2006, Oxford University Press: Oxford.